

РОЗДІЛ 3. РЕЦЕНЗІЇ

О. Л. Глотов,

Національний університет «Острозька академія»

НОТАТКИ НА МАРГІНЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ЛІТЕРАТУРУ МАРГІНЕСУ

з приводу монографії М. М. Калініченка

«Американський Ренесанс в контексті популярної культури

Сполучених Штатів першої половини XIX сторіччя». – Рівне: О. Зень, 2017. – 208 с.

*Когда б вы знали, из какого сора
Растут стихи, не ведая стыда.*

А. Ахматова

Розвідка рівненського дослідника Михайла Калініченка присвячена темі, з одного боку – суто спеціальній: література так званого американського Ренесансу XIX століття, але з другого – цілком універсальній: роль літератури другого плану в національному літературному процесі. Оскільки мова у цьому дослідженні йде саме про явища, притаманні власне будь-якій національній літературі. Адже більшість корпусу літературних текстів у всі часи та у всіх народів складають саме не шедеври, не вершини, не найвищі досягнення, а те, що становить тло, фон, підґрунтя, власне ауру та атмосферу цього часу та цієї культурно-історичної свідомості.

Інша справа, що сучасниками ця література може сприйматися цілком інакше. За часів зрілого Пушкіна критика тремтячими губами вимовляла ім'я тодішнього кумира Володимира Бенедиктова – і хто його пам'ятає тепер. Грізним конкурентом Миколи Гоголя був «російський Вальтер Скотт» Михайло Загоскін – але якби не укрита реклама Загоскіна у творі власне Гоголя його навіть історики літератури тепер би не знали. Антону Чехову свого часу довелося долати найбільш легке перо сучасності багатомного Петра Боборикіна, якого аж сам Ленін удостоїв похвали.

Михайло Калініченко написав ґрунтовну монографію про так звану «популярну» американську літературу XIX століття, проаналізувавши силу-силенну творів, культурних феноменів та соціально-політичних явищ. Імена Фенімора Купера, Вашингтона Ірвінга, Натаніеля Готорна, Германа Мелвілла, Волта Вітмена, Генрі Торо у цьому контексті можуть виглядати, як на мене, знаками другого ряду хіба що у свідомості високочолитих американістів, які зупиняють свій прискіпливий погляд лише на атлантах рангу Марка Твена та Вільяма Фолкнера. Мій читацький смак спокійно дозволяє мені сприймати у нормальному літературному дискурсі навіть Майн Ріда. Але дослідник має право розставляти вихідні критерії саме такими, які вони є у його системі координат.

Тому я не претендую на аналіз та оцінку усієї монографії та цілісності наукової концепції Михайла Калініченка.

Мене як методолога гуманітарного пізнання зацікавила історія виникнення цієї книги. Нічого не знаючи з фактичної передісторії написання монографії, звернув увагу на параграф, який, на мою думку, дозволяє зробити припущення про той горішок, з якого виросло усе це дерево. А саме – «4.2. Адам Гуровський: сенсаційний волинянин у дискурсі американської популярної літератури XIX сторіччя».

Еге, сказав я собі. Волинський науковець в монографії про американську літературу встромляє таку собі родзинку про волинського публіциста. В американському контексті, звісно. І я уявив, яким звивистим шляхом йшла дослідницька думка. Адже я пам'ятаю кандидатську дисертацію автора – «Герман Мелвілл і Федір Достоєвський. Авторські міфи в романах «Мобі Дік» та «Злочин і кара»», бо був членом тої спецради, а це означає, що несу певну відповідальність хоча б за фактом голосування про присудження відповідного наукового ступеня. Не міг такий допитливий дослідник-компаративіст не виплекати з зернятка суто красназнавчої, здавалося б, інформації про земляка-емігранта – цілу всеосяжну монографію про універсальне явище, до якого був причетний й названий польсько-американський публіцист.

Не виключаю того, що я помилився у своїх ретроспективних міркуваннях. Але вони цілком логічні й можливі. Принаймні, у моїй особистій дослідницькій практиці саме такий шлях – від деталі до узагальнення – торувався неодноразово.

Отже, хто ви – граф Адам Гуровський і яку роль відвів вам дослідник?

Безумовно, вагому роль. «Гуровський – значна, аж ніяк не другорядна постать літературного процесу доби становлення північноамериканського красного письменства. Його біографам і дослідникам

слід *нарешити зважити на цю обставину*», – натякає автор на недостатню увагу американістів та політологів до свого персонажа. Чи так це насправді?

А от це вже залежить від акцентів.

І Михайло Калініченко виразно ці акценти розставляє.

Перший акцент: «*волинянин*». Але звідки? Народився граф неподалік міста Каліша, самої середини Польщі. До волинських «кресів» дуже далеко. Свідчень тривалого перебування на Волині як такої теж нема. Є одне, але – достатнє, на думку дослідника: «*Родина польських аристократів Гуровських (Gurowski) належить до свого часу офіційно затвердженого переліку дворянства Волинської губернії*». У графа було на Волині майно. У тому числі – у вигляді селянських душ. Тож – «волинянин».

Молодість польського графа, який народився 1805 року, припала акурат на Листопадове повстання 1830-1831 років, подію, яка не могла не вплинути та менталітет усіх тогочасних поляків, що їх було позбавлено Вітчизни. Це була їхня перша спроба повернути Батьківщину. Лишень з третього разу, 1918 вже року це вдалося. Справжній поляк ці події та героїв цих акцій носить у серці.

А що ж наш граф? А він у дослідженні Михайла Калініченка виступає безумовною жертвою російського царату, бо після Повстання «*був змушений покинути батьківщину*». Так, далі були довгі роки у Європі, а потім – у Сполучених Штатах Америки.

Факти подальшої біографії вельми обдарованого та освіченого польського аристократа були такими, що оминати їх просто неможливо. Тому дослідник пише про різкі зміни у світогляді: «*на зміну націоналізму і соціалізму прийшло захоплення російським монархізмом*». Герой польської революції оспівує своїх ворогів, пише відкритого листа до царя Миколи I з покаянням. Далі йдуть дивні речі. «*За легендою, сам імператор Микола був настільки вражений, що не лише виправдав засудженого на смерть зрадника-втікача, але й дозволив йому повернутися на батьківщину і навіть запропонував займатися державною пропагандою*». Хочу зауважити одну подробицю, про яку не пише автор: сестра графа Цецилія була заміжжя за генерал-ад'ютантом бароном Борисом Фредеріксом, героєм війни з польськими інсургентами.

Десять років намагався граф Гуровський переконати Російську імперію у тому, що він розкається й більше не буде. Імператор, незважаючи на свій культурний шок, зрадникові влади у Царстві Польському так і не дав.

Саме зрадникові. Бо у польській культурно-політичній свідомості граф залишився «одноокиим Відступником», який на попелищі святині Листопадового повстання закликав поляків поміняти віру, мову та національність.

Не вдалося графу Адаму ані задобрити окупаційну російську владу, ані створити власну політичну силу – подався світ за очі, в Америку.

Й тут почалося головне, задля чого він став одним з героїв американістської монографії: політична публіцистика на тлі американської громадянської війни.

І тут дослідник має таку рацію: Гуровський «*не просто приєднався до справи безкомпромісного викриття усіх ворогів свободи – письменник спромігся перевершити місцевих радикальних демократів*». Поляк став більшим американцем, аніж родовиті янки, й більшим радикал-демократом, аніж Авраам Лінкольн, який «*побоювався гострого пера волинського емігранта*». Президент США, один з батьків-засновників світової демократії «*неодноразово згадував ім'я Гуровського і вважав його своїм найнебезпечнішим ворогом на території Півночі*». І це той, що оспівував російську монархію, не забуваймо.

Але це був перший період життя на вільному Заході, який «*пройшов під знаком радикально-демократичних ідей*». Потім сталося чергове перевтілення: «*критик президента почав писати про нього, як про «святого», котрий «заслужує на безсмертну славу», і завершував деякі зі своїх виступів словами «Ура Лінкольну!»*». Фантастика! Дослідник губиться у здогадках: «*спонукальні фактори дивного перетворення... залишаються нез'ясованими*».

Облиште. Немає нічого дивного. Польські дослідники давно визначили статус графа Адама Гуровського, вони однозначно пишуть про зраду та апостасію, відступництво як домінанту культурної та політичної свідомості аристократа-революціонера. Калейдоскоп іміджів, які приміряв на себе волинський патріот, цілком промовисто свідчить про відсутність чогось свого, істотно притаманного цій людині, яка вільно володіла чотирнадцятьма мовами. Яка вільно почувалася в костюмі польського революціонера і російського шовініста, палкого трибуна й легітимного громадянина. В залежності від обставин. Російський сатирик Михайло Салтиков-Щедрін називав таку свідомість – «Чего изволите?!».

От такі у мене виникли роздуми від гортання сторінок монографії Михайла Калініченка. Вдячний авторові за компаративний дискурс, за те, що можу тепер порівнювати «дела давно минувших дней» з сьогоденням. Це ознака справжньої гуманітарної розвідки. Вона не стільки дає відповіді, скільки ставить правильні запитання.